

the educational process. The sources and methods used in the study were the works of philosophers, educators, psychologists, sociologists analyzed the various areas of human activity, in which the term „position” has a specific meaning. It is proved that this category influences effectively on the progression process of continuity in physical schoolboys younger and medium age.

Key words: position, person's, continuity, physical, schoolboys, motives, activity.

Стаття надійшла до редакції 30.01.2013 р.

Прийнято до друку 26.04.2013 р.

Рецензент – д. п. н., проф. Вовк В. М.

УДК 378.03.02

О. І. Стріхар

ВНУТРІШНІ ДЕТЕРМІНАНТИ РОЗВИТКУ МУЗИЧНИХ ЗДІБНОСТЕЙ ДІТЕЙ

В наш час успіх розвитку суспільства залежить від кількості обдарованих і талановитих людей, від найбільш повної реалізації ними своїх можливостей. У суспільній свідомості починає формуватися розуміння того, що перехід у епоху наукомістких технологій неможливий без актуалізації, збереження й множення інтелектуального і творчого потенціалу країни. Тому сучасні рівні викладання багатьох шкільних предметів вимагають інноваційного виходу за рамки сформованого стереотипу. Особливо гостро, у зв'язку із цим, постає питання з виявленням внутрішніх детермінантів у розвитку музичних здібностей школярів на заняттях з музичного мистецтва.

Дослідження цієї проблеми у вітчизняній науці не мають широкого розмаху, але окремі питання розглядалися провідними педагогами, психологами, науковцями: Платоновим К., Маслоу А., Роджерсом К., Олпортом Г., Горбенко Н. О., Ляшенко І. Ф., Мартинюком А. К., Доровським А. І. та ін.

Метою нашого дослідження є визначення деяких внутрішніх детермінантів, які впливають на розвиток музичних здібностей дитини.

Дослідження показали, що головним детермінантом розвитку музичних здібностей дитини є обдарованість. Однією з основних складових у структурі обдарованості, є сформована емоційно-вольова сфера особистості, що залежить, у свою чергу, від мотивації, створюючи спрямованість на діяльність. Інтегруючим фактором, що забезпечує розвиток обдарованості, варто розглядати активність особистості. Це обумовлено тим, що без діяльності, у відповідній здібностям дитини сфери,

їх розвиток неможливий. Будь-яка діяльність передбачає наявність активності з боку індивіда. Тому активність є її умовою, і засобом реалізації її розвитку потенціалу дитини. Крім того, активність є першоосновою мотиваційно-потребнісної сфери особистості, що забезпечує формування її емоційно-вольових якостей. Тому необхідно з'ясувати місце й значення активності у емоційно-вольовій і мотиваційно-потребнісній сферах особистості, її роль у розвитку обдарованості. Особливо важливим представляється питання про структуру активності, про стимулюючі й ініціюючі її фактори. Це дозволить виявити механізми її умови, що дозволяють підтримувати активність на високому рівні, що, у свою чергу, вплине на розвиток дитини.

Високі пізнавальні потреби й активність – це основна ознака наявності обдарованості в дитини, її головна відмінність від „звичайного” однолітка. Спостереження за дітьми показали, що „першопричиною” принципів розходжень в обдарованості, головним, що поєднує всіх, дуже різних здібних дітей є розумова активність [2].

Розумова активність, що має безпосереднє відношення до розвитку обдарованої дитини, впливає на те, що здібності виростають, розвиваються із задатків при одній обов'язковій умові: діяльність, якою займається дитина, повинна бути пов'язана з позитивними емоціями, приносити радість, задоволення. Пізнавальна потреба й емоційна забарвленість діяльності, захопленість, задоволення й одержуване від неї задоволення, – тільки в сполученні ці фактори забезпечують швидкий розвиток здібностей і найбільш повний прояв потенційних можливостей кожної обдарованої дитини. В обдарованих дітей, завдяки яскраво вираженій потребі в пізнанні, зв'язок радості й розумової праці майже безперервний, і завдяки цьому їх здібності розвиваються дуже швидко.

Під активністю розуміється енергія особистості, спрямована на здійснення діяльності. Вона може бути пов'язана з мотивацією діяльності, може бути й невмотивованою, а біологічно обумовленою, вона може проявлятися в спілкуванні, діяльності, творчості, вольових актах (як вольове зусилля), може бути мимовільною, але вона завжди пов'язана зі стеничними емоціями. Активність визначає діяльність, мотиви, цілі, бажання (або небажання) здійснювати діяльність, тобто є рушійною силою, джерелом пробудження в людині її „дрімаючих потенціалів”. Будь-яка активність обумовлена як внутрішньо, так і зовні. Вона неможлива без взаємодії людини із середовищем, без стимулів ззовні [6].

Активність викликається потребою в діяльності й передує їй у часі, супроводжуючи останню протягом усього процесу здійснення. Їх принципова відмінність полягає в тому, що діяльність виходить із потреби в предметі, а активність – з потреби в діяльності. Розраховуючи свої сили, час, можливості для досягнення тієї або іншої мети, за допомогою активності людина мобілізує свої здібності, переборює інерцію. Саме зусилля по подоланню труднощів, досягненню високої якості діяльності приносять людині задоволення. Особистісно забарвлена діяльність

відбувається більш конструктивно, а активність надає діяльності особливу особистісну значимість [1].

Отже, пізнавальна потреба й пізнавальна активність викликають емоційне задоволення, заглибленість у процес діяльності. Діяльність, якою займається дитина, повинна бути пов'язана з позитивними емоціями, приносити радість, задоволення. Якщо є ця радість, – задатки розвиваються, немає радості, – їх розвитку не буде.

Одна з функцій емоцій, полягає в тому, що вони орієнтують людину, вказуючи на ступінь важливості навколишніх явищ. Емоції говорять про те, що є першочерговим, актуальним у поточній діяльності й що особистісно значиме в плані життєдіяльності взагалі. Існують зв'язки емоційних станів з якістю мислення: емоційна привабливість мети сприяє виконанню пізнавального завдання, множить сили людини, полегшує виконання рішення, позитивні емоції збільшують мотивацію й навпаки. Разом з тим, рішення, прийняті в стані емоційної напруги, не виконуються, тому що вже сам мотив, що послужив ухваленню рішення, не відповідає переконанням людини [1].

Отже, *потреба* є джерелом активності. *Задоволення* потреби приносить *задоволення* від діяльності, викликає інтерес до неї, з'являється *мотивація* для заняття нею, виникає *спрямованість* на діяльність. Мотивація поведінки, у свою чергу, тісно пов'язана з емоціями й принципово неможлива поза межами емоційної, ціннісної сфери.

Із цього виходить, що *потреби й мотиви* є, з одного боку, *джерелом, стимулятором* активності, а з іншого боку – *виражаються* в ній. У ролі мотиву, як джерела активності, можуть виступати, крім потреб, інтереси, ідеали, переживання психічних процесів і т.д., тому найбільш загальним терміном, що охоплює всі джерела активності людини, деякі автори вважають термін „спонукальна сила” [3].

Мотивація, як рушійна сила людської поведінки, займає провідне місце в структурі особистості, пронизуючи її основні структурні утворення: спрямованість, характер, емоції, здібності, діяльність і психічні процеси.

На думку А. К. Маркової, що займається проблемами мотивації, у психології мотивації стало можливим говорити про суб'єкт, волю й відповідальність, коли всі мотиваційні явища розділилися вченими на два класи: *зовнішня мотивація* – детермінація поведінки фізіологічними потребами й середовищною стимуляцією; *внутрішня мотивація* – обумовленість поведінки, що не виходить із потреб організму й впливів середовища. Внутрішній мотив – це невідчужуваний від людини стан задоволення й задоволення від своєї справи. До числа спеціальних умов розвитку внутрішньої мотивації в навчальній діяльності належить переживання учнями власної автономії, особистісної причинності. Таким чином, обставини, насамперед умілий педагогічний вплив, що надають учням автономію, що підтримують їх впевненість у собі, підсилюють внутрішню мотивацію, тоді як обставини, що роблять тиск, що контролюють, послаблюють внутрішню мотивацію. До факторів, що

позитивно впливають на внутрішню мотивацію, належить також самостійний вибір, що дає можливість дитині відчувати самодетермінацію у виборі діяльності. При цьому успіх, що пояснюється зовнішніми факторами (легкістю завдання, везінням), викликає менше почуття задоволення досягнутим, ніж успіх, приписуваний дії внутрішніх факторів (здібностям, зусиллям). Чим вище мотивація досягнення, тим більше учень пояснює результати своєї поведінки дією внутрішніх факторів [9].

Отже, *внутрішня мотивація* й лежача в її основі активність, що забезпечує усвідомлення власної *суб'єктності*, – невід'ємний компонент розвитку здібностей. Синтез цих складових забезпечує інтенсивну діяльність, необхідну для розвитку здібностей. Здібності людини, не входячи безпосередньо в мотиваційні механізми, разом з тим тісно пов'язані з ними, тому що визначають мотиваційну сферу й випробовують на собі її вплив. Існує тенденція до перемикання мотиваційних установок на більш успішні види діяльності, що відповідають можливостям людини. Крім того, сформоване позитивне мотиваційно-ціннісне відношення до тієї або іншої сфери діяльності (потреба, інтерес) призводить до перемикання функціонально-енергетичних ресурсів людини на ці види діяльності, що сприяє формуванню відповідних здібностей. Взаємовідношення мотивації й здібностей здійснюється через діяльність як виконавчий момент психічної активності.

Однією з крайніх і найбільш неадекватних форм сприйняття причин поведінки є *виучена безпорадність*. Таку назву одержала причинна схема, власники якої переконані, що ймовірність тих або інших наслідків їх дій і поведінки в цілому не залежить від того, що вони роблять. Тобто, ці учні бачать основну причину наслідків своїх дій у зовнішніх і нестабільних факторах (везінні та ін.).

Основа виученої безпорадності – відмова від пошуку (порушення пошукової активності). Вона найчастіше виникає в ситуації, коли пошукове поведінки спричиняє покарання, при гіперопіці дитини, тому що контроль постійно перебуває в руках дорослого, коли негативне підкріплення стає постійною умовою існування, коли дитина постійно переконується в неможливості своїми діями змінити хід подій. Вона починає уникати життєвих змін, ухилятися від вирішення складних завдань, тому що вони обіцяють невідоме, змушують до пошуку, а пошук атрофований. У всіх випадках – це обмеження активності, суб'єктності дитини.

Особистісна причинність, переконаність людини в тому, що вона є причиною й джерелом власних дій, тобто від усвідомлення себе *суб'єктом діяльності*, що проявляється в активності, прямо залежить *успішність навчання*. Це – найважливіший компонент мотивації, і в остаточному підсумку, – *розвитку потенційних можливостей* кожної дитини.

Активність особистості досягає вищої ефективності, коли вона оптимально організована й цілеспрямована, тобто повноцінна діюча активність неможлива без *саморегуляції й самоконтролю* [7].

Саморегуляцію особистості забезпечують ідеали, правила й форми

поведінки, засвоєні принципи, норми, вплив авторитетів, традиції, владі, цілі, цінності, орієнтації, потреби й потенціал людини, образ „Я”, рівень домагань і апарат самооцінювання.

Виходячи зі сказаного вище, можна стверджувати, що особистісний розвиток, обумовлений активністю в діяльності і її саморегуляції, не може відбуватися без пізнання й оцінки своїх дій, можливостей, особливостей, тобто без *рефлексії* як індивідуальної здібності до самозміни. Тому рефлексія є головною рушійною силою всіх сторін психічного розвитку, що сприяє формуванню образу „Я” і його презентації. Рефлексія дозволяє здійснити осмислення світу й власних дій.

У результаті самопізнання (рефлексії) з’являється *правильна оцінка себе*. Самооцінка – це певне емоційно-ціннісне відношення до себе, оцінка своїх здібностей, психологічних якостей і вчинків, своїх життєвих цілей і можливостей їх досягнення, свого місця серед інших людей, за допомогою порівнянь себе з іншими. Дослідники обдарованості стверджують, що формування неадекватної й недиференційованої самооцінки приводить до серйозних утруднень у реалізації здібностей.

Результатом рефлексії є формування дитиною *образу Я*. Вона аналізує свою поведінку, особистісні якості й у результаті приходиться до пізнання свого „Я”. Пошук границь „Я” відбувається через співвіднесення „Я” у власному сприйнятті й у сприйнятті інших людей. Внаслідок чого в неї складається уявлення про себе як про цільну особистість, відмінну від інших людей, формується Я-Образ, потім Я-Концепція. Процеси самосвідомості займають центральне місце у формуванні особистості, багато в чому визначають здібність до саморегуляції поведінки, відіграють провідну роль у самоорганізації й самовихованні людини [5].

Обдаровані діти дуже критичні до себе й часто відрізняються несприятливим образом Я. Вони надзвичайно чутливі, гостріше, ніж їх однолітки реагують на неправильне відношення до них. Тому важливо допомогти їм придбати реалістичне уявлення про себе. Дослідження причин недостатньої шкільної успішності закордонними вченими дають підстави припускати наявність тісного зв’язку між негативною Я-Концепцією й недостатньою реалізацією своїх потенційних можливостей, тому що *позитивна Я-Концепція стимулює активність, а негативна – гальмує*.

Активність може проявлятися в різних *формах*. Найбільш значимими з них для розвитку обдарованої дитини є *самовираження* як реалізація сутності Я, і актуалізація закладених у людині якостей і здібностей: *чим вище рівень обдарованості, тим більше потреба в самовираженні; ініціатива й відповідальність* як прояв суб’єктності індивіда, а, отже, забезпечення його особистісного розвитку.

У результаті побудови образу Я з’являється почуття індивідуальності, а разом з ним – потреба в її підтримці й прийнятті з боку інших людей (для чого вона повинна бути донесена до них), що викликає інтерес, з одного боку, до свого внутрішнього світу, а з іншого боку – до засобів його вираження [3].

Як показують дослідження гуманістичних психологів (А. Маслоу, К. Роджерс, Г. Олпорт, В. Сатир, Е. Фромм та ін.), потреба в самовираженні (самоактуалізації) є однією з основних для людини, вона є суттю людського існування, підкреслюється важливість самовираження у *творчому процесі* [8].

Формами активності, як уже говорилося, є також *ініціатива й відповідальність*. Це якості, які розвиваються в індивіда в більшому або меншому ступені залежно від того, наскільки суспільством йому надана свобода й наскільки вона приймає суспільну необхідність. Поряд із самовираженням ці форми активності також дуже важливі для прояву й розвитку потенціалу людини, тому що вони виражаються в продовженні розумової діяльності за межами вимог ситуації, що обумовлює й стимулює цей процес.

На думку А. І. Доровського обдарованій людині більшою мірою властиві три види активності:

- *надситуативна* – здібність ставити цілі, надлишкові з погляду вихідного завдання. Цей різновид виступає в явищах творчості, пізнавальної (інтелектуальної) активності;

- *пошукова активність* – поведінка, спрямована на зміну ситуації, або відношення до неї, при відсутності визначеного прогнозу її результатів, але при постійному обліку ступеня її ефективності;

- *наднормативна активність* – одна з форм прояву надситуативної активності – прагнення індивіда перевищити офіційно пропоновані суспільством нормативні вимоги до того або іншого виду діяльності.

У контексті життєдіяльності обдарованої особистості ці види активності, на думку А. І. Доровського, поєднуються в різних пропорціях і впливають на динаміку діяльності в процесі навчання. Це підтверджує, що навчання проявляє розвиваючий ефект, коли сам суб'єкт, що розвивається, активний, діяльний і комунікабельний. Вихід за межі пропонованих вимог, характерний для цих видів активності, забезпечує сприятливий вплив на успішність розвитку дитини [4].

Таким чином, активність виконує найрізноманітніші ролі в життєвому функціонуванні особистості, обслуговує всі сфери її життя – від координатора всіх її життєвих проявів до самих детальних операцій, здійснюваних людиною повсякденно. Активність є результируючою життєвих планів людини: часового, ціннісного, дієвого та ін. Так, здійснюючись особистістю в дієвому плані життя, активність здобуває форму самореалізації. У часовому плані – форму актуалізації своїх дій, тобто саморегуляції, у ціннісному – форму самовираження як прояву свого Я в житті. Крім того, активність є *системоутворюючою якістю* в структурі обдарованості, що дозволяє людині усвідомити себе суб'єктом діяльності. Тільки якщо особистість виступає суб'єктом діяльності, можлива справжня, гармонічна активність. Це забезпечує не тільки особистісний розвиток, але й прояв, розвиток обдарованості.

Отже, усвідомлення дитиною суб'єктності, особистісної причинності

– основний особистісний фактор, головна умова її активності а, отже, і розвитку. Тому виховання школярів як суб'єктів навчальної діяльності, що несуть відповідальність за свої дії, що вміють і бажають учитися, – застава успішного прояву й розвитку їх потенційних можливостей. Це неможливо без звертання до самосвідомості дитини. Тому виховання цих якостей в учнів - одне з основних завдань педагога.

Список використаної літератури

1. Асеев В. Г. Мотивация поведения и формирование личности. / В. Г. Асеев. – М.: Мысль, 1986. – 158 с. **2. Богоявленская Д. Б., Ильясов И. И.** Диагностика структуры одаренности и пути повышения творческой активности учащихся. // Гуманизация образования. / Д. Б. Богоявленская, И. И. Ильясов. – 2000. – № 1. – С. 196 – 209. **3. Виллюнас В. К.** Психологические механизмы мотивации человека. / В. К. Виллюнас. – М.: Изд-во МГУ, 1990. – 288 с. **4. Доровской А. И.** 100 советов по развитию одаренности. / А. И. Доровской. – М.: Российское педагогич. агенство, 1997. – 309 с. **5. Карпов А. В., Жедунова Л. Г.** Рефлексивность в структуре общих способностей. // Ярославский педагогический вестник. / А. В. Карпов, Л. Г. Жедунова. – 1998. – № 2. – С. 57 – 61. **6. Ковалев В. И.** Мотивы поведения и деятельности. / В. И. Ковалев. – М.: Наука, 1988. – 192 с. **7. Лейтес Н. С.** Возрастная одаренность школьников. / Н. С. Лейтес. – М.: Академия, 2000. – 320 с. **8. Маслоу А.** Дальние пределы человеческой психики / А. Маслоу. – М.: Евразия, 1997. – 430 с. **9. Маркова А. К., Матис Т. А., Орлов А. Б.** Формирование мотивации учения. / А. К. Маркова. – М.: Просвещение, 1990. – 191 с.

Стріхар О. І. Внутрішні детермінанти розвитку музичних здібностей дітей

У статті проаналізовано основні внутрішні детермінанти, які впливають на розвиток музичних здібностей дітей, розкривається структура обдарованості. Перш за все це активність, яка є й умовою, і засобом реалізації й розвитку потенціалу дитини. З'ясовано місце й значення активності у емоційно-вольовий і мотиваційно-потребнісній сферах особистості, її роль у розвитку обдарованості. Виявлено, що джерелами, які стимулюють прояв активності, є потреби й мотиви. Але цього недостатньо для її ефективності, тому що повноцінна активність неможлива без саморегуляції, рефлексії, заснованої на самопізнанні й самооцінці, що формують Я-Концепцію. Проаналізовано різні форми активності: ініціатива, відповідальність, надситуативна активність, пошукова активність наднормативна активність.

Ключові слова: творчий потенціал, активність, дитина, емоції, обдарованість.

Стрихар О. И. Внутренние детерминанты развития музыкальных способностей детей

В статье раскрываются основные составляющие структуры одаренности, которые влияют на развитие сложившейся эмоционально-волевой сферы личности. Прежде всего это активность, которая является и условием, и средством реализации и развития потенциала ребенка. Выяснено место и значение активности в эмоционально-волевой и мотивационно-потребностной сферах личности, ее роль в развитии одаренности. Выявлено, что источниками, которые стимулируют проявление активности, являются потребности и мотивы. Но этого недостаточно для ее эффективности, потому что полноценная активность невозможна без саморегуляции, рефлексии, основанной на самопознании и самооценке, которые формируют Я-концепцию. Проанализированы различные формы активности: инициатива, ответственность, надситуативная активность, поисковая активность, сверхнормативная активность.

Ключевые слова: творческий потенциал, активность, ребенок, эмоции, одаренность.

Strikhar O. I. Internal Determinants of Musical Abilities Children

The article describes the main components of the structure of endowments that affect the development of the existing emotional and volitional personality. First of all this activity, which is also a condition and means of implementation and capacity development of the child. Explanation ascertained the place and the activities involved in emotional and volitional and motivational of consumer areas of personality and its role in the development of talent. High activity of mind – cognitive activity, increased susceptibility to mental activity, the pursuit of knowledge – a common, fundamental psychological feature of gifted children for all their originality, the main needs of gifted children, regardless of temperament, character, age, interests, gender.

Revealed that the sources that stimulate expression activity are the needs and motives. Motivation is the basis in stimulating displays activity in the formation of emotional and volitional, and therefore in the development of human potential. Motivation provides high performance and persistence. And that, ultimately, leads to success, allowing the person to reveal and realize the potential of moving towards self-improvement, personal development. But this is not enough for its effectiveness, because full activity is impossible without self-control, reflection, based on self-knowledge and self-esteem, which form a self-concept. The various forms of activity: initiative, responsibility, search activity abnormal activity.

Key words: creativity, activity, child, emotion, talent, creativity.

Стаття надійшла до редакції 21.02.2013 р.

Прийнято до друку 26.04.2013 р.

Рецензент – к. п. н., доц. Іванова В. Л.